

המרחב השלישי – אל תשחקו באולינג לבד

עופר ברקן, מנחה בינוי קהילה בק.מ.ה

לפני 20 שנה הציב בפנינו החוקר רוברט פטנאם מראה קשה. בספרו המפורסם '[לשחק באולינג](#) לבד' (Bowling alone), הוא הציג את המצב החברתי העגום של החברה האמריקאית בסוף המאה ה-20, שבו מרחבי הפעילות המשותפים של בני האדם, כגון מוסדות דתיים, מועדוני ספורט, חוגים, מפגשי תרבות וכדומה, הולכים ומצטמצמים. פטנאם כתב על אמריקה אולם התופעה של צמצום הקשרים החברתיים והמעורבות בחיי הקהילה במהלך העשורים האחרונים נכונה גם למציאות הישראלית. אחד הפתרונות שהזכיר פטנאם, על מנת לחזק מעורבות וקהילתיות, הוא שימוש נכון במרחב השלישי.

המרחב הראשון הוא הבית - המקום הפרטי והבטוח שלנו. **המרחב השני** הוא מקום העבודה או הלימודים - המרחב בו אנו מעבירים את מרבית שעות היום. זה אינו המקום הפרטי שלנו אבל אנו רואים בו מעין בית בהיותו מוכר ובשל הקשרים היום-יומיים עם אנשים סביבנו.

המרחב השלישי הוא המרחב הציבורי - כיכר העיר, החנות, בית הספר, התחבורה הציבורית וכדומה. ההתייחסות שלנו למרחב זה צובעת את חיינו בדרכים שונות והוא יכול לבוא לידי ביטוי במספר צורות:

- הון פיזי טבעי - חורשה, גבעת רקפות או שמורת טבע
- הון פיזי בנוי - מתנ"ס או גן משחקים
- המרחב הווירטואלי - בעיקר רשתות חברתיות

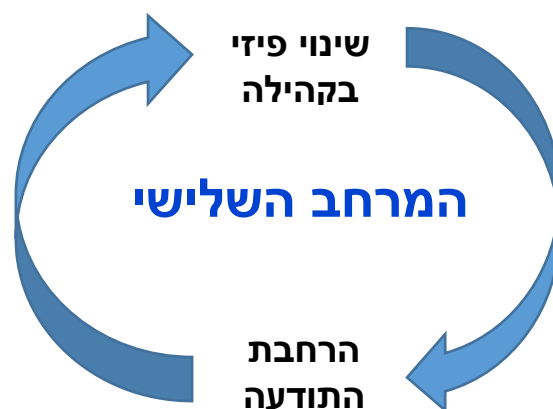
שורשיו של המושג המרחב השלישי מצויים בהגותם של הפילוסופים מישל פוקו ואנרי לפבר. פוקו כתב עליו בהקשר של מרחב תודעתי שבו אנו מייצרים התחדשות ושינוי - יוצאים מאזור הנוחות, מאפשרים ביקורת על המצב הקיים ומעזיזים לפרוץ את גבולות התודעה – ובאמצעות כך נוצר שינוי במרחב הציבורי.

תפקידו של המרחב השלישי לייצר שיח בין אנשים. זהו מרחב שתפקידו לספק הרגשה נוחה ונעימה מחד ותחושת אטרקטיביות ועניין מאידך, הוא צריך להיות ניטרלי, ללא מעמדות ופתוח לכולם.

לפבר הפך את הסיבה והתוצאה בטענה כי הדרך שבה מעוצב המרחב השלישי גורמת לנו להתנהג ולחשוב בדרכים מסוימות. לדבריו, המרחב המודרני מעוצב לצרכי תעשייה, מסחר וצריכה, מה שמייצר אצלנו חשיבה צרכנית. באותה מידה לדבריו, ניתן לעצב את המרחב כך שיעודד העצמה של קשרים חברתיים בין אנשים.

מתכנ הערים אדוארד סוזה (Soja, 2008) יצר שילוב של התפיסות לכדי הבנה שהמרחב השלישי הוא נקודת ממשק של מקום פיזי והרחבת התודעה, כך שהאחד מזין את השני. הוא התמקד במרחב העירוני וטען כי יש צורך ביצירה של חללים ומרחבים ציבוריים שמגבירים את התקשורת ואת היחסים בין אנשים. לטענתו, במרחב השלישי אנחנו לא רק נפגשים עם אנשים שונים מאיתנו אלא גם מרחיבים את התפיסות ומייצרים את קפיצת המדרגה בהתפתחות האנושית.

ריי אולדנבורג הביא רעיונות מעשיים יותר לגבי האופן שבו המרחב השלישי בעיר צריך להראות (Oldenburg, 1989). לתפיסתו, כשם שהמרחב הראשון

**במרחב השלישי יש את
כל מה שקהילה צריכה
לספק ולרוב ממדים אלו
חסרים בעיר**

צריך לאפשר לנו תחושת בית ובטחון, תפקידו של המרחב השלישי לייצר שיח בין אנשים. זהו מרחב שתפקידו לספק הרגשה נוחה ונעימה מחד ותחושת אטרקטיביות ועניין מאידך, הוא צריך להיות ניטרלי, ללא מעמדות ופתוח

לכולם. למעשה אלו דברים שקהילה צריכה לספק ולרוב ממדים אלו חסרים בעיר.

למרות השנים שעברו מאז נהגה המושג לראשונה, תפיסת המרחב השלישי נוכחת ומתחזקת הן במחקר האקדמי והן בשטח וקיימת התעניינות הולכת וגוברת בתחום של [מתכנני ערים](#), [מעצבים](#), רשויות מקומיות ו**אנשי קהילה**. כך למשל, מרכז הלמידה הטכנולוגי לילדים 'מייק-טק' בבית אריאלה, אשר מעוצב ומנוהל על ידי הילדים (Bar-El & Zuckerman, 2016) או [מאמר](#) העוסק בבחינת הקשר בין פעילות של תיירים לבין ההיקשרות והמחויבות שלהם לאתר שבו הם מבקרים (Qiuju et. Al., 2016).

איך מייצרים מרחב שלישי המעודד חיי קהילה?

המרחב השלישי נתפס כיום כמשאב חשוב בקרב ערים מתקדמות בעולם וכנכס ליצירה של מפגש בין אנשים וחיזוק ההון החברתי המלכד והמגשר (להרחבה על החשיבות וסוגי [ההון החברתי](#)).

כאשר מדברים על עיצוב של מרחב שלישי חשוב להתבונן מנקודת מבטו של התושב - גישה נוחה למרחב; הגעה אליו בתחבורה ציבורית, ברכב פרטי או ברגל; תחושת נוחות במרחב; הדברים שייצרו מפגש ושיחה; האם המרחב מעניק השראה ליצירתיות ועוד.

**הרשויות חייבות לייצר שיח
עם התושבים לגבי עיצוב
המרחב הציבורי, מכיוון שהן
לעולם לא יבינו אותו כפי
שמבין אותו התושב**

לדוגמה: מבני ציבור מתוכננים עבור אנשים שמקבלים שירות מגוף ציבורי או עסקי, אך בין האנשים קיימת לרוב תחושת ניכור. יש צורך בפינות קטנות שיגרמו להם לחוש באווירה ביתית ונעימה וייצרו מרחב של הנאה/בילוי/עבודה/מפגש עם אחרים. דוגמאות מוצלחות לכך הן ספרייה שהיא גם בית קפה, מתחם ישיבה בקניון שיש בו משחקים לילדים, חללי עבודה משותפים, משחקי חשיבה בתור לבנק או שולחנות עגולים משותפים בבית ספר.

אתגר זה מחייב דו-שיח של המתכננים עם הקהילה. הרשויות יודעות לתכנן את המרחב מבחינה פונקציונלית, הן מכירות את החוק ואת המשאבים, אך הן אינן מבינות את הדקויות בשטח כפי שמבין

אותן התושב. כדי שמרחב שלישי ישגשג ויהיה בר-קיימא נדרשת שותפות של כלל הגורמים בקהילה - התושבים, הרשות ובעלי העסקים - כך שהמרחב יישמר לאורך זמן מפני וונדליסטים מחד ונדל"ניסטים מאידך.

דו-שיח כזה מתקיים בערים מסוימות בדרך של שיתוף ציבור או תכנון משותף עם התושבים ובמקומות מסוימים אף בביצוע יחד עם התושבים, כגון פלייסמייקינג. דבר זה דורש אומנם סבלנות ועלול לעכב פרויקטים, אך הוא מונע קונפליקטים וניגודי אינטרסים ומייצר הבנה ואמון בין התושב לרשות.

החשיבות הגדולה של המרחב השלישי מתבטאת לא רק במספר האנשים שמשתמשים בו אלא גם בהרגשה שהוא נותן לכלל תושבי העיר, בין אם הם שחקנים אקטיביים וצרכנים בו ובין אם לאו: גאווה, תחושת בטחון ואטרקטיביות. כפי שאמרה אמנדה ביורדן, מהנדסת עיריית ניו-יורק: "עיר היא כמו מסיבה - אנשים נשארים בה כל עוד הם נהנים".

ביבליוגרפיה:

Bar-El, D. & Zuckerman, O. (2016). Maketec: A makerspace as a Third Place for Children. *Association for Computing Machinery*, 16, 380-385.

Oldenburg, R. (1989). *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Community Centers, General Stores, Bars, Hangouts, and How They Get You through the Day*. New York: Paragon House.

Putnam, D. R. (2000). [*Bowling alone: The collapse and revival of American community*](#). New-York: Simon & Schuster Paperbacks.

Qiuju, L, Jie, W. & Weijia, Y. (2016). From Lost Space to Third Place: The visitor's Perspective. *Tourism Management*, 57, 106-117.

Soja, W. E. (2008). *Thirdspace: Toward a New Consciousness of Space and Spatiality*. London: Routledge.